

Roman Trzaskowski

Suma ubezpieczenia a ciężar udowodnienia wysokości szkody

Palestra 51/7-8(583-584), 278-282

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ustanowienie zgodnie z art. 24 rozporządzenia, wtedy pozwany stałby przed trudnym wyborem – ograniczenie się do podniesienia zarzutu braku jurysdykcji obarczone ryzykiem, że w razie nieuwzględnienia tego zarzutu inne zarzuty uległyby już prekluzji, albo wdanie się w spór przez podniesienie zarzutów ze skutkiem w postaci ustanowienia jurysdykcji, ale z zachowaniem prawa do powoływania się na podniesione zarzuty, które w przeciwnym razie uległyby prekluzji.

Karol Weitz

SUMA UBEZPIECZENIA A CIĘŻAR UDOWODNIENIA WYSOKOŚCI SZKODY

W doktrynie istnieje pełna zgoda co do tego, że suma ubezpieczenia i wysokość należnego ubezpieczonemu odszkodowania to dwie różne wielkości. Ta pierwsza – w ramach ubezpieczeń mienia – stanowi podstawę do ustalenia składki i co do zasady wytycza górną granicę odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń (art. 824 §1 k.c.)¹. Ta druga zależy zwykle od wartości rzeczywistej ubezpieczonego mienia (wartość ubezpieczeniowa), gdyż zgodnie z ogólną zasadą odszkodowania², odszkodowanie z tytułu ubezpieczenia nie może być wyższe od poniesionej szkody (art. 824¹ ust. 1 k.c.)³.

W zasadzie suma ubezpieczenia nie powinna przewyższać wartości rzeczywistej ubezpieczonego mienia⁴, co pośrednio potwierdza art. 824 § 2 k.c. przewidujący możliwość dostosowania sumy ubezpieczenia do wartości ubezpieczonego mienia⁵. Nie jest to wszakże reguła bezwzględna. Jeżeli suma ubezpieczenia jest wyższa niż wartość rzeczywista rzeczy, powstaje tzw. stan nadubezpieczenia, który jest

¹ W. Warkało (w:) *System prawa cywilnego, t. III, cz. 2, Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, Ossolineum 1977, s. 910; E. Kowalewski, *Umowa ubezpieczenia*, Bydgoszcz–Toruń 2002, s. 97; M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia, Art. 805–834 KC, Komentarz*, Warszawa 2004, s. 206; por. także M. Orlicki, *Umowa ubezpieczenia*, Warszawa 2002, s. 159.

² Co do tej zasady zob. np. W. Warkało, *Ubezpieczenie utraconych korzyści, ubezpieczenie w wartości nowej i ubezpieczenie w wartości otaksowanej a zasada odszkodowania*, *Studia Ubezpieczeniowe* 1975, t. II, s. 44 i n.; M. Kaliński, *Zasada odszkodowania w ubezpieczeniach gospodarczych (cz. 1)*, *Prawo Asekuracyjne* 2002, nr 1, s. 44 i n.

³ Zob. S. Reps, *Wpływ sumy ubezpieczenia na odszkodowanie*, *Przegląd Ubezpieczeń Społecznych i Gospodarczych* 1997, nr 4, s. 18; M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia, Art. 805–834 KC, Komentarz*, Warszawa 2004, s. 205–206.

⁴ W. Warkało (w:) *System prawa cywilnego, t. III, cz. 2, Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, Ossolineum 1977, s. 911; S. Reps, *Wpływ sumy ubezpieczenia na odszkodowanie*, *Przegląd Ubezpieczeń Społecznych i Gospodarczych* 1997, nr 4, s. 18; M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia, Art. 805–834 KC, Komentarz*, Warszawa 2004, s. 206.

⁵ M. Orlicki, *Umowa ubezpieczenia*, Warszawa 2002, s. 161.

dla ubezpieczającego niekorzystny, gdyż płaci on wyższą składkę, nie czerpiąc z tego żadnych korzyści⁶. Mimo to nikt – *de lege lata* – nie stwierdza, że w tej sytuacji umowa jest w części bezskuteczna⁷.

W ubezpieczeniach dobrowolnych co do zasady to ubezpieczający deklaruje określoną sumę ubezpieczenia⁸. Tym niemniej w praktyce ubezpieczeniowej bardzo często można spotkać się z sytuacją, w której ogólne warunki ubezpieczenia przewidują, że suma ubezpieczenia odpowiada wartości rzeczywistej rzeczy w chwili zawierania umowy i stanowią, iż w przypadku zaistnienia szkody wypłaca się ubezpieczającemu kwotę odpowiadającą tej wartości pomniejszoną o stopień zużycia rzeczy (ew. wartości rzeczywistej w chwili zaistnienia szkody). Co więcej, w wielu przypadkach suma ubezpieczenia jest przez strony zgodnie określana na relatywnie wysokim poziomie, przeważnie w wyniku odwołania się przez zakład ubezpieczeń do źródeł pomocniczych (np. tabel wartości). W konsekwencji różnica między sumą ubezpieczenia a wysokością odszkodowania może być bardzo istotna.

Pewną próbą zaradzenia wyżej opisanemu zjawisku jest korzystne dla ubezpieczającego ukształtowanie ciężaru dowodu. Z tego względu w praktyce pojawiła się propozycja, by w sytuacji, w której ogólne warunki ubezpieczenia stanowią, że suma ubezpieczenia odpowiada wartości rzeczywistej rzeczy w chwili zawierania umowy, ubezpieczony mógł żądać odszkodowania odpowiadającego sumie ubezpieczenia, chyba że zakład ubezpieczeń udowodni, iż wysokość szkody była niższa. W rezultacie to zakład ubezpieczeń byłby obciążony ciężarem dowodu co do tego, że szkoda jest niższa i niepowodzenie w tym zakresie oznaczałoby, że wysokość odszkodowania odpowiada sumie ubezpieczenia. Podstawę dla takiej koncepcji mógłby stanowić art. 3 ust. 5 pkt 2 ustawy z 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej (Dz.U. Nr 124, poz. 1151 z późn. zm.), zgodnie z którym to ubezpieczyciel zobowiązany jest w procesie likwidacji szkody ustalić wartość szkody. Taka sama zasada mogłaby zostać przyjęta w procesie odszkodowawczym.

Do przyjęcia powyższej propozycji skłaniać mogą wypowiedzi niektórych

⁶ W. Warkalło (w:) *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 2, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, Ossolineum 1977, s. 911; E. Kowalewski, *Umowa ubezpieczenia*, Bydgoszcz–Toruń 2002, s. 104; M. Orlicki, *Umowa ubezpieczenia*, Warszawa 2002, s. 162; M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia*, Art. 805–834 KC, *Komentarz*, Warszawa 2004, s. 206–207.

⁷ Odrębną regułę w tym względzie zawiera art. 302 kodeksu morskiego. Należy zauważyć, że w doktrynie zgłoszono postulat *de lege ferenda* dotyczący ubezpieczeń mienia w ogólności, by w takiej sytuacji umowa była bezskuteczna co do nadwyżki sumy nad wartością przedmiotu ubezpieczenia – E. Kowalewski, A. Wąsiewicz, *Postulowany kształt umowy ubezpieczenia w kodeksie cywilnym*, PiP 1993, nr 11–12, s. 8.

⁸ E. Montalbetti (w:) *Kodeks cywilny, Komentarz*, t. 2, Warszawa 1972, s. 1656; W. Dubis (w:) *Kodeks cywilny, t. II, Komentarz do artykułów 535–1088*, Warszawa 2004, s. 536; por. także M. Łohutko, *Suma ubezpieczenia i suma gwarancyjna*, *Przegląd Ubezpieczeń Społecznych i Gospodarczych* 2000, nr 4, s. 35.

przedstawicieli doktryny. Co prawda istnieje pełna zgoda co do tego, że w ramach odpowiedzialności odszkodowawczej co do zasady ciężar dowodu istnienia i wysokości szkody spoczywa na poszkodowanym⁹, a także co do tego, że odpowiedzialność zakładu ubezpieczeń w ramach ubezpieczeń majątkowych ma charakter odpowiedzialności odszkodowawczej (art. 805 § 2 pkt 1 k.c.)¹⁰, jednakże, zdaniem W. Warkały: „Uznanie identyczności treści znaczeniowej pojęcia szkody w przepisach ogólnego prawa odszkodowawczego i w prawie ubezpieczeniowym nie wyłącza istnienia różnic, i to dotyczących spraw dla praktyki bardzo ważnych. Przykładem może być kompleks zagadnień związanych z ustaleniem wysokości szkody wynikłej z wypadku ubezpieczeniowego. Zgodnie z ogólną zasadą kodeksową regulującą rozkład ciężaru dowodu (art. 6 k.c.), w powszechnym prawie odszkodowawczym wysokość szkody musi udowodnić poszkodowany. Reguła ta w ubezpieczeniach nie wystarcza. Ustalenie wysokości szkody wymaga unormowań szczegółowych i to nie jednolitych, lecz zróżnicowanych według rodzaju ubezpieczenia. W zakresie ubezpieczeń umownych stosownie do art. 825 § 2 k.c., «sposób ustalenia wysokości szkody [...] określają ogólne warunki ubezpieczenia. W ubezpieczeniach obowiązkowych regułą jest, że wysokość szkody ustala zakład ubezpieczeń»”¹¹.

Dla omawianej koncepcji można odnaleźć pewne oparcie w uzasadnieniu wyroku z 19 marca 2002 r.¹², w którym Sąd Najwyższy, w kontekście umowy ubezpieczenia budynków w gospodarstwie rolnym zawartej na podstawie przepisów o obowiązkowym ubezpieczeniu budynków, uznał, że „skoro strony zawarły umowę ubezpieczenia przedmiotowych budynków od ognia i innych zdarzeń losowych, to są nią związane i dla bytu umowy nie ma znaczenia, jaką wielkość normy zużycia osiągnął stan techniczny budynków oraz nazwa umowy («obowiązkowe ubezpieczenia rolników»). Istotne jest natomiast określenie obowiązków stron, wartości budynków mającej znaczenie dla ustalenia wysokości odszkodowania (art. 805 § 2 pkt 1 k.c.) i sumy ubezpieczenia, która stanowi górną granicę odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń, jeżeli nie umówiono się inaczej (art. 824 § 1 k.c.). Skoro strony zawarły umowę ubezpieczenia, to ciężar dowodu co do stopnia technicznego zużycia budynków i ich wartości w dacie wystąpienia wypadku ubezpieczeniowego spoczywa na ubezpieczycielu (art. 6 k.c.), jeżeli twierdzi on, że wartość ta jest niższa niż podana w umowie”.

⁹ Zob. np. T. Dybowski (w:) *System prawa cywilnego, t. III, cz. 1, Prawo zobowiązań – część ogólna*, Ossolineum 1981, s. 281; Z. Radwański, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2003, s. 91–92, 186.

¹⁰ Zob. np. W. Warkało (w:) *System prawa cywilnego, t. III, cz. 2, Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, Ossolineum 1977, s. 929–932; M. Kaliński, *Zasada odszkodowania w ubezpieczeniach gospodarczych (cz. 2)*, Prawo Asekuracyjne 2002, nr 2, s. 36 i n.

¹¹ W. Warkało, *Ubezpieczenie utraconych korzyści, ubezpieczenie w wartości nowej i ubezpieczenie w wartości otaksowanej a zasada odszkodowania*, *Studia Ubezpieczeniowe* 1975, t. II, s. 53.

¹² IV CKN 885/2000, OSNC 2003, nr 3, poz. 35.

W orzecznictwie zdaje się jednakże przeważać koncepcja odmienna. W wyroku z 19 grudnia 1997 r.¹³ Sąd Najwyższy orzekł, że ciężar przeprowadzenia dowodu w zakresie wysokości szkody powstałej wskutek wypadku przewidzianego w umowie ubezpieczenia spoczywa na ubezpieczającym, a wysokość odszkodowania nie może przewyższać wysokości powstałej szkody, i to bez względu na wysokość sumy ubezpieczenia ustalonej w umowie, chyba że umowa ubezpieczenia stanowi inaczej. Sąd wyjaśnił, że fakt związania stron umową ubezpieczenia nie skutkuje odmiennym rozkładem ciężaru dowodu co do wystąpienia przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej aniżeli rozkład wynikający z art. 6 k.c. Odnosząc się do argumentu powoda, że suma ubezpieczenia została określona za ledwie na miesiąc przez wypadkiem i z tego względu może być dochodzona w całości, Sąd wskazał, że określona w umowie suma ubezpieczenia nie jest swego rodzaju zryczałtowanym określeniem wysokości odszkodowania, lecz stanowi tylko górną granicę odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń, zgodnie z art. 824 § 1 k.c. W podobnym duchu Sąd Najwyższy wypowiedział się w uzasadnieniu wyroku z 12 stycznia 2000 r.¹⁴.

Stanowisko Sądu zostało potwierdzone ostatnio w uzasadnieniu uchwały z 22 lipca 2005 r.¹⁵, w którym Sąd wskazał, że ciężar przeprowadzenia dowodu w zakresie wysokości szkody powstałej wskutek wypadku ubezpieczeniowego spoczywa na ubezpieczającym, chyba że umowa bądź ogólne warunki ubezpieczenia przewidują zmiany w jego rozkładzie. Sąd uznał, że art. 16 ust. 1 ustawy z 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej nie odnosi się do procesu cywilnego, lecz do postępowania likwidacyjnego, które z założenia nie jest postępowaniem spornym, w jakim mógłby funkcjonować ciężar dowodu. Z tego względu jego zasad nie można przenosić na grunt procesu cywilnego, gdyż oznaczałoby to, że żądanie powoda mogłoby nie być poparte żadnymi dowodami, czego nie można pogodzić z zasadami kontradyktoryjnego procesu. Sąd zwrócił ponadto uwagę, że występująca w praktyce zakładów ubezpieczeń tendencja do ustalania wysokiej sumy ubezpieczenia w wysokości nieodpowiadającej wartości ubezpieczonej rzeczy nie jest wystarczającym argumentem do odstąpienia od ogólnej reguły wyrażonej w art. 6 k.c. Zdaniem Sądu taka praktyka wiąże się w istocie z naruszeniem ekwiwalentności świadczeń i do jej korekty – gdy znacząca różnica jest wynikiem nadużycia przez zakład ubezpieczeń silniejszej pozycji kontraktowej – mogą służyć inne instrumenty prawne (np. art. 353¹ k.c. i 58 k.c., art. 388 k.c.)¹⁶.

Stanowisko Sądu wydaje się trafne. W sytuacji, w której ogólne warunki ubezpieczenia stanowią, że suma ubezpieczenia jest określana według wartości rzeczywistej przedmiotu ubezpieczenia w chwili zawarcia umowy, oraz wskazują,

¹³ II CKN 534/97, Lex Polonica 2005.

¹⁴ III CKN 515/98, Lex nr 52778.

¹⁵ III CZP 49/05, Lex nr 171747.

¹⁶ Por. także M. Orlicki, *Umowa ubezpieczenia*, Warszawa 2002, s. 162–163.

iż wysokość odszkodowania odpowiada wartości rzeczywistej przedmiotu ubezpieczenia z chwili wypadku ubezpieczeniowego, ciężar udowodnienia wysokości szkody spoczywa na poszkodowanym. Szczególna sytuacja wystąpić może wówczas, gdy z ogólnych warunków ubezpieczenia albo umowy wynika (w sposób możliwy do ustalenia w oparciu o reguły wykładni oświadczeń woli), że punktem wyjścia ustalenia odszkodowania jest wartość rzeczywista przedmiotu ubezpieczenia z chwili zawarcia umowy (suma ubezpieczenia), natomiast zakład ubezpieczeń może zmniejszyć odszkodowanie, jeżeli wykaże, że wartość rzeczywista przedmiotu ubezpieczenia w chwili wypadku była niższa. Hipotetycznie ta ostatnia przesłanka może być zastąpiona przez domniemanie faktyczne, że wartość rzeczywista przedmiotu ubezpieczenia w chwili wypadku odpowiadała wartości rzeczywistej w chwili zawarcia umowy, którego przyjęcie można rozważać np. w sytuacji, w której wypadek miał miejsce w krótkim czasie po zawarciu umowy. Istnieje bowiem pełna zgoda co do tego, że rygoryzm ogólnej reguły dotyczącej ciężaru może być łagodzony m.in. przez możliwość korzystania przez sąd z domniemań faktycznych¹⁷.

Roman Trzaskowski

¹⁷ Zob. np. T. Dybowski (w:) *System prawa cywilnego, t. III, cz. 1, Prawo zobowiązań – część ogólna*, Ossolineum 1981, s. 282; J. Ignatowicz (w:) *System prawa cywilnego, t. I, Część ogólna*, Ossolineum 1985, s. 881; M. Nesterowicz, *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 9 lutego 2000 r. (I Aca 69/00)*, *Prawo i Medycyna* 2002, nr 11, s. 129; H. Jakimko, W. Jakimko, *Rozkład ciężaru dowodowego i jego konsekwencje w polskim procesie cywilnym*, *Acta Universitatis Wratislaviensis, Przegląd Prawa i Administracji* 2001, t. XLVI, s. 165, 167–168.